

Т. М. Ігнацюк (г. Брэст, Рэспубліка Беларусь)
T.N. Ignatyuk (Brest, Republik of Belarus)

УДК 81'373.2

ПРЫЁМЫ СПАСЦІЖЭННЯ ІМЕННАЙ ЛЕКСІКІ ЯК СРОДАК ПРАЊІКНЕННЯ Ў ХАРАКТАР БЕЛАРУСА (НА ПРЫКЛАДЗЕ ФРАГМЕНТАЎ ТВОРАЎ БЕЛАРУСКІХ КЛАСІКАЎ)

Анацыя. У артыкуле даследуюцца прыёмы спасціжэння іменнай лексікі, якія з'яўляюцца сродкам пранікнення ў характар беларуса. Асаблівая ўвага надаецца мовазнаўчай інтэрпрэтацыі традыцыйных для мовазнаўства з'яў з пункту гледжання інстытуцыянальнай тэорыі, у якой акцэнт ставіцца на канструяванне мовай новай сацыяльнай рэальнасці. У прыватнасці, адзначаецца сувязь з вядомым у сусветнай літаратуры і культуры семіятычным прынцыпам падзелу рэчаіснасці на “наш свет” і “чужы”. Размяжоўваюцца і аналізуюцца выпрацаваныя дыскурсіўнымі практыкамі прыёмы і стратэгіі інстытуцыяналізацыі сацыяльных з'яў, якія дапамагаюць нам найбольш поўна зразумець характар і паводзіны беларуса. Прыводзяцца шматлікія прыклады, якія непасрэда звязаны з іменнай дыскурсіяй і асноўным інстытутам сацыяльнага жыцця – катэгорыяй імені.

Ключавыя словы: інстытуцыянальная тэорыя, інстытуцыянальная рэальнасць, ідэнтыфікацыя асобы, стратэгіі дыскрэдытацыі, іменная лексіка.

METHODS OF COMPREHENSION OF NOMINAL VOCABULARY AS A MEANS OF PENETRATION INTO THE CHARACTER OF THE BELARUSIAN (ON THE EXAMPLE OF FRAGMENTS OF WORKS OF BELARUSIAN CLASSICS)

Annotation. The article explores the methods of comprehending the nominal vocabulary, that are a means of penetrating the character of the Belarusian. Special attention is paid to the linguistic interpretation of traditional phenomena in linguistics from the point of view of institutional theory, which focuses on the construction of a new social reality by language. In particular, there is a connection with the semiotic principle of dividing reality into “our world” and “someone else's”, which is well-known in world literature and culture.

Methods and strategies of institutionalization of social phenomena developed by discursive practices are distinguished and analyzed, which help us to fully understand the character and behavior of the Belarusian. Numerous examples are given that are not necessarily related to the nominal discourse and the main institution of social life – the category of the name.

Keywords: institutional theory, institutional reality, personal identification, defamation strategy, nominal vocabulary.

З пункту гледжання інстытуцыяналістыкі, мова з’яўляецца культурнай інстытуцыяй і адначасова прадстае як ідэалагічны інстытут – «дом быцця» (М. Хайдэгер). У тэорыі інстытуцыянальнасці занага прадстаўніка аналітычнай філасофіі Дж. Сёрла інстытуту мовы адводзіцца вядучая роля. Сёрл даказаў, што даследаванне ролі мовы ва ўстанаўленні грамадскіх інстытутаў адкрывае магчымасці тлумачэння інстытуцыянальных фактаў, з якіх складаецца *інстытуцыянальная рэальнасць*.

Разуменне мовы не толькі ў якасці зносін, але і як культурнай інстытуцыі і ідэалагічнага інстытута, адкрывае перспектыву інтэрпрэтацыі традыцыйных для мовазнаўства з’яў з пункту гледжання інстытуцыянальнай тэорыі, у якой акцэнт ставіцца на канструяванне мовай новай сацыяльнай рэальнасці. Галоўную ролю ў гэтай рэальнасці іграе інстытуцыянальны дыкурс, з дапамогай якога асоба дзейсна “ўпісваецца” і пазіцыяніруе сябе ў якасці аўтаномнай адзінкі. Галоўным складнікам гэтай рэальнасці выступаюць пэўныя сацыяльныя інстытуты і інстытуцыі.

Вядома, што адным з фундаментальных семіятычных прынцыпаў з глыбокай старажытнасці з’яўляецца члянненне ўніверсума на два светы – “свой” і “чужы”. Паняцце “чужое” па сутнасці выяўляе этычную накіраванасць: *чужы* ‘нетутэйшы чалавек, не мясцовы’. *Чужы чалавек, чужаніца, чужак* [1, т. 5, с. 320]; ...а там – *чужая старана, усё няміла* (В.°Гігевіч).

Аднак, у іменных ідэалагізаваных кантэкстах паняцце чужога, як правіла, трактуецца як чужога па духу, па інтарэсах, па перакананнях, г. зн. класава чужога, напрыклад: – *Сам крэмаў ці хто варожая рукою штурхануў на злчынны шлях? – Сам, – накрыўдзіўся Серафім. – І ты не маеш права паліць чужую працу... Марк аж радасна заўсміхаўся, быццам злавіў Серафіма на нейкім неадпаведным слове. – От, уляпіў у сук, дык уляпіў. Верна сказаў – чужая праца. Дакладней – варожая!* (А. Асіпенка); параўн.: ‘*класаво чуждыя элементы* – класава чужыя элементы’ [2, т. 3, с. 735].

Інстытуцыянальная рэальнасць “нашага свету” прадстаўляецца як “лепшая”. У ёй выдзяляецца толькі абранае і акрэсленае – тое, што мае законнае маральнае і юрыдычнае права на існаванне. Яна характарызуецца дынамічнасцю развіцця, у ёй адбываюцца падзеі, рэалізуюцца ідэі і сацыяльныя праекты. Інстытуцыянальная рэальнасць ствараецца дзякуючы існуючым у грамадстве інтытутам і адпаведным інстытуцыянальным дыкурсам. Дыкурсійнымі практыкамі выпрацаваны прыёмы і стратэгіі інстытуцыяналізацыі сацыяльных з’яў. Усе яны так ці інакш звязаны з іменнай дыкурсіяй і асноўным інстытутам сацыяльнага жыцця – катэгорыяй імені.

1.1. Каб найбольш поўна і дэтальна разгледзець іменную катэгорыю, звернемся да стратэгіі дыскрэдытацыі, якая рэалізуецца перш за ўсё ў выкарыстанні пэўных разрадаў іменнай лексікі. У выніку рэалізацыі адзначанай стратэгіі члены інстытуцыяналізаваных сацыяльных структур інтэрпрэтуюцца як элементы неарганізаваных мностваў. Гэта найбольш дэтальна можна разгледзець з дапамогай **прыёма генералізуючай сінгулярызацыі** – «ужыванне імён са значэннем адзінкавасці ў якасці сімвала суцэльнай недыферэнцыраванай множнасці» [3, с. 110].

У палітычным дыкурсе вораг, як правіла, не мае свайго індывідуальнага аблічча – прадстаўляецца татальна і без увагі да яго асобы, напрыклад: – *Вораг*

каварны і хітры, забываць пра гэта нельга, во што я вам скажу (А. Асіпенка); – **Класавы вораг** дзейнічае, – голас Башлыкова ўсё цвярдзеў. – *І мы таксама будзем дзейнічаць; У гэты сусветна адказны час, калі класавы вораг выкарыстоўвае любыя метады, каб расстроіць шчыльныя шарэнгі моладзі, некаторыя...* (І. Мележ); – *А мы развесілі вушы, ударыліся ў спячку. Забываем, што вораг не спіць, робіць сваю справу, пакуль мы спім...* **Вораг** гатоў выкарыстаць любую нашу слабасць, зручны момант (І. Мележ).

Форма адзіночнага ліку дае магчымасць падкрэсліць гранічную аднароднасць варожага мноства, напрыклад: – *Без узброенай сілы, ваша светласць, нічога не зробіш, – асмеліўся ён [Казік] прызнацца, – мужык азвярэў* (С. Грахоўскі); *Гаспадар працягваў: – А недзе праз год і вайна ўсчалася. Немец як бачыш тут апынуўся* (Я. Пархута); – *А ў нас цяпер вораг адзін – немец, фашыст* (А. Дзятлаў).

1.2. Трактоўка некаторага класа адзінак як цэласнай нечлянмай сукупнасці недыферэнцыраваных элементаў прадстаўлена ў прыёме зборнай рэферэнцыі. «Зборнае мноства характарызуецца тым, што кожны яго элемент роўны любому іншаму элементу таго ж мноства і, адпаведна, не адрозніваецца асаблівым спосабам ад кожнага другога элемента» [4, с.°154].

Прагматычнае значэнне зборных назоўнікаў мае, як правіла, прадметна-утылітарную аснову. Пры дапамозе іх выражаецца суб'ектыўнае стаўленне да ўсяго, што пазбаўлена вартасці, напрыклад: – *Сляпыя акенцы, пабітае шкло. – Не хаты, а так – барахло* (Я. Колас); – *Што ў цябе за мода падбіраць на вуліцы ўсякую дрэнь?* (Э. Самуйлёнак).

Адчужальна-пеяратыўнае значэнне мае ў беларускай мове сэнс “сабраныя з розных месцаў у адно месца”, напрыклад: – *Нейкая навалач з усяго свету сядзіць у Наносах, як скула, і адважваецца папракаць яго, Сцяпана Івашкевіча!* (А. Чарнышэвіч). У выказваннях са зборнымі імёнамі прысутнічае ўстаноўка на нетутэйшасць прышэльцаў, якія незаконна знаходзяцца ў сітуацыі “тут”.

З рускай мовы запазычана ў беларускую мову абразлівая намінацыя *сволач* – першапачатковае значэнне ‘мусор, собраний в одно место’ [5, с.°404]. Як у рускай, так і ў беларускай мове гэтае слова не мае свайго ідэнтыфікуючага значэння і ўжываецца нерэферэнтна для рэзка адмоўнай ацэнкі як групы людзей (‘зброд, вырадкі, подлыя людзі’), так і асобнага чалавека (‘подлы чалавек, паганец’) [1, т. 5, с. 96], напрыклад: – *Яны [немцы] набралі сабе розную сволач прыслугоўваць ім адкрыта* (І.°Шамякін); – *Няхай табе пуп трэсне, сволач ты!* (Я. Колас).

У беларускай мове ёсць раўназначны гэтай намінацыі па значэнні і прагматычным патэнцыяле назоўнік – *набрыдзь*, напрыклад: – *Чытаў горкія словы пра сволач, па-беларуску набрыдзь, якая паднімаецца з дна бурбалкамі і каламуцію. Набрыдзь трапляе на паслугі памянёных выскачак, выконвае іх авантурныя заказы, дэфармуе этыку руху, штурхае на ўсёдазволенасць* (У. Калеснік).

Рэзка адмоўнае пафаснае значэнне набываюць у беларускай мове зборныя назоўнікі, першаснае значэнне якіх – ‘астаткі чаго-небудзь’, другаснае – ‘паслугачы, прыхільнікі рэакцыйных грамадскіх груповак’, напрыклад: – *Нічога ты [Стась] яшчэ не ведаеш. Тваё гора, што часта аціраешся сярод такога падоння* (К. Губарэвіч); – *Ды што з гэтым белагвардзейскім атрэп'ем гаварыць!* (М. Лобан); – *Нацыяналістычнае ахвосце. Фашысцкае ахвосце* [1, т. 1, с. 307].

Значэнне аднароднасці і зборнасці актуалізуецца ў вытворных назоўніках з суфіксам: *от-а*, напрыклад: – *Моладзі амаль што не было – не ў звычай гэта, каб блазнота хадзіла на сходкі* (М. Гарэцкі); – *Гаспадары, – прахрыпеў нядобра, з пагардай бацька. – Сьшліся!.. Галота!..* (І.°Мележ); – *Мо ў хату залезці хочаце? Ану марш адсюль, басота...* (Л.°Арабей).

У выніку змены націску на канчатак узнікае эмпфаза – падкрэсліваецца ўзмоцненая аднароднасць, напрыклад: – *На руках у яе [удавы] засталася шасцёра дзяцей, усе – драбната* (І. Мележ); параўн.: – *Часта бывае так: у вас нічога не ловіцца або клюе адна драбната...* (А.°Матрунёнак); *Я чуў “крэўных” гэтага слова гнюс, гнюсь, гнюсіць, гнюсны... А гнюсата? Высветлілася: гнюсата – гэта ўвогуле дрэнь. Гнюсата – гэта негадзівец, дрэнь паміж людзьмі* (Ф. Янкоўскі).

Зборнае значэнне маюць намінацыі вытворныя з суфіксам: *-н-я* ў тых выпадках, калі яны ўтвораны ад асабовых назоўнікаў, напрыклад: – *На станцыю прыбыў эшалон, салдатня, звонячы вёдрамі і кацялкамі, бяжыць да кубавой па вар* (І. Навуменка); – *Машын сабраўся завоз. Шафярня лаецца, што зрываюць ім графік* (В. Мыслівец).

Паказальна, што займеннік *усё* квантыфікуе назоўнікі на *-н-я*, якімі катэгарызуецца кан’юнктыўны рад, напрыклад: *Усё параня! Пасады, званні, узнагароды, ушанаванні. Усё марнасць, мітусня!..* (А. Асіпенка).

«Ва ўнутраным свеце чалавека няма дакладных межаў, якія раздзяляюць ментальную і эмацыянальную сферы, волю і жаданні, перцэпцыі і суджэнні, веды і веру» [6, с. 411]. Менавіта таму не існуе непраходнай мяжы паміж назоўнікамі зборнымі і рэчыўнымі. Рэчыўнасць асацыіруецца з паверхняй (аб’ёмам) і вымярэннем (*Уся дрэнь усплыла на паверхню*), зборнасць звязваецца з наяўнасцю візуальнай устаноўкі і магчымасцю пераліку (*Усё гэтая дрэнь: і машыны, і катэджы, і званні...*). Як правіла, ужыванне зборных назоўнікаў у прагматычнай функцыі звязваецца з выражэннем эмацыянальнай ацэнкі. Зборнае “ўсё” можа ўспрымацца як рэчыўнае “ўся”, адпаведна адчужэнне змяняецца адкрытай формай варожасці і пагарды.

1.3. Каб дыскрэдытаваць асобу выкарыстоўваецца **прыём плюралізацыі**. Памнажэнне не толькі дыскрэдытуе адзінку, але і нівеліруе яе каштоўнасць: Усякі чалавечы інтарэс і ўсякая ацэнка, усё, што мае значэнне для чалавека, адносіцца да адзінкавага, аднакратнага. Успомнім, як хутка прытупляецца наша пачуццё, калі прадмет яго памнажаецца ці калі выяўляецца, што ёсць тысяча аднародных з ім прадметаў. На адзінкавасці, на непараўнальнасці прадмета грунтуецца ўсе нашы пачуцці, каштоўнасці, параўн.: – *Гэтага цвету на ўсяму свету, – сказаў Іван* (Савоська); – *Развялося вас, эксперыментатараў... Разгнаў бы я вас палавіну...* (В. Гігевіч); – *Многа вас такіх, з міліцыяй* (А. Кажадуб).

Невыпадкавым здаецца тое, што назвы з’яў грамадскага жыцця, якія супярэчаць сацыяльнай норме, ужываюцца, як правіла, у форме множнага ліку, напрыклад: *фокусы, выбрыкі, выдумкі, хітрыкі, капрызы, завіхрэнні*: – *А ты насміхаешся, а ты контры строіш мне...* (Мурашка).

«Чужы свет, – адзначае А. Пянькоўскі, – гэта свет форм множнага ліку са значэннем аднароднага мноства...» [7, с. 59]. Элементы мноства ў адрозненне ад членаў класа не з’яўляюцца абранымі. У свеце, у якім не існуе выбар, не

існуюць і такія паняцці, як кваліфікацыя і шкала каштоўнасцей. «Усе функцыі і спосабы ўжывання ацэначных прэдыкатаў аб’яднаны паняццем выбару» [8].

Множны лік выкарыстоўваецца ў намінацыях таго, што засталася па-за выбарам, з’яўляецца рэшткавым, напрыклад: *ачоскі, зліўкі, абломкі, агрызкі* і інш. Ужытыя ў адносінах да членаў грамадства вытворныя назоўнікі ўказанага тыпу набываюць у маўленні рэзка адмоўнае пафаснае значэнне, якое ў шэрагу выпадкаў належыць узусу, напр.: *адкіды* ‘падонкі чалавечага грамадства, маральна апусцелыя людзі, злачынныя антыграмадскія элементы’. *Адкіды грамадства* [1, т. 1, с. 141]; *асколкі* ‘тое, што захавалася ад мінулага, зніклага’. *Асколкі старога свету* [1, т. 1, с. 281]; падонкі ‘дэкласаваныя, разбэшчаныя, злачынныя элементы грамадства’. *Рэакцыя Іры была зусім нечаканая. Яна паглядзела на брата зняважліва і на поўны голас, пры маці, сказала: – Падонак ты! Што ты разумееш?* (І. Шамякін) [1, т. 3, с. 551].

Прагматычна-пафасная значнасць катэгорыі ліку актуалізуецца ў тых выпадках, калі форма множнага ліку ўжываецца да назваў грамадскіх інстытутаў і інстытуцый. Адчужальная плюралізацыя дае магчымасць дыскрэдытаваць пэўны сацыяльны інстытут (установу), напрыклад: – *Мы гімназій не канчалі, – адказаў Марк. – Гэтага трэба саромецца, а ты ганарышся, – прамовіла маці* (А. Асіпенка); – *Яны <бацькі> правільна гавораць, не падыходзім мы адно аднаму. Інстытутаў я не канчаў, просты шафёр...* (М. Кусянкоў).

Адчужальная функцыя плюралізацыі праяўляецца тады, калі форму множнага ліку атрымліваюць імёны, якія абазначаюць канцэпты, звязаныя з інтэнцыянальнай сферай чалавека. Інтэнцыянальным канцэптам, напрыклад, выступае *настрой* (настроенасць – пэўная накіраванасць думак, пачуццяў і інш.). Формы множнага ліку ўжываюцца для дыскрэдытацыі гэтай этычнай па сутнасці сферы, напрыклад: – *Усё гэта **настроі!** Адсталыя **настроі**, Павел Васільевіч. Я вам раіў бы памени прыслухоўвацца да **усякіх настройаў**, да **ўсякіх гаворчак**; – У гэтым, канечне, і соль таго, што класава чуждыя **настроі** ў вас там развіліся; – *Ды і ёто, – адважылася нарэшце, нагадала пра перарваную размову, – **гаворкі тут усялякія**. Пра раскулачванне...* (І. Мележ).*

1.4. Найбольш папулярны прыём спасціжэння іменнай лексікі – **плюралізацыя ўласных імён**. Калі ўласнае імя набывае лікавае значэнне, адбываецца дыскрэдытацыя яго носьбіта – які падаецца ў постаці элемента мноствам падобных паміж сабой элементаў. Усё, што належыць непераўтворанаму кантытунуму, пазбаўлена асноўнай прыкметы сістэмы – апазітыўнасці – і з “класавага” пункту гледжання ўсведамляецца як “контра”, напрыклад: – *І ў той жа час, такое, хай няправільнае, рэагаванне недзе і радавала Дубаўца: значыць, можна змагацца з **катловымі**, значыць, і іх можна разварушыць* (Л. Гаўрылкін); – *А там – **Чарнаштаны ды Гайлісы**. Мяккацеласць. Апартунізм. Правы ўхіл* (І. Мележ); – *Якая брыдота, – уздыхнула Варвара Сямёнаўна, – Адкуль яны ўзяліся, гэтыя **Іваны Іванавічы**, з якіх шчылін вылезлі?! (М. Герчык).*

Адчужальную семантыку маюць лексемы, утвораныя на падставе ўласных імён, напрыклад: – *Што ім трэба, **ірадам?** Чаму ім няма спакою ад таго, што людзі мірна жывуць?* (І. Шамякін); параўн.: *антыхрысты, лютэры, мазепы, банапарты, напалеоны* і да т. п.

Абсалютная аднароднасць і недыферэнцыраванасць элементаў мностваў, якія абазначаюцца плюралізаванымі ўласнымі імёнамі, у маўленні падкрэсліваецца квантарам агульнасці – *усе*, напрыклад: – *Да чорта ўсе **Беры і Паўлы Паўлавічы**, усё да чорта* (В. Супрунчук); – *Ды выключы ты яго [тэлевізар]! К чорту ўсіх **Кашироўскіх*** (З. Бядуля).

Ужытыя ў адносінах да асобы формы множнага ліку прыраўноўваюць яе да іншых, пазбаўляючы ўласцівай ёй унікальнасці, напрыклад: – *Не, выжыць можна толькі дома! Дома можна адкупіцца праз **Якімкіных*** (І. Шамякін); – *Ад папугайскіх **Джонаў, Клейнаў, Эленаў** трэба адмовіцца раз і назаўсёды, – працягваў чыгуначнік...* (А. Федарэнка).

Форма множнага ліку паказвае на тыповасць прадмета (з’явы), што само па сабе з’яўляецца непрымальным у адносінах да унікальнай і непаўторнай асобы, напрыклад: – *Для прыдворных **савецкіх герадотаў** гісторыя заўсёды была перакулена ў мінулае (“Бел. мінуўшчына”); – І на светлай памяці ўсіх іх, святых дзяцей-пакутнікаў, зласліўцы кшталту **дружнікавых-салавейчыкавых** ставяць ганебнае кляймо: даносчык! Як пракляцце, як самае страшнае злачынства (“Нар. газ.”).*

Множны лік дыскрэдытуе таксама гістарычных асоб, напрыклад: – *Як новы поп, дык новае маленне. То **Ільічам**. То іх паслугачам* (Г.°Аўласенка); – ***Чэмберлены, пілсудчыкі** – гэтыя выкармышы сусветнага капіталу – разам з Папам Рымскім не раз збіралі крыжовы паход на заваёвы рабочых і сялян* (А. Асіпенка).

1.5. Сацыяльнае адчужэнне асобы рэалізуецца ў **прыёме неакрэсленай квантыфікацыі**. Моўныя квантары тыпу *ўсякі, усялякі, розны, кожны* ў інтэнсіональных кантэкстах не маюць прагматычнай валентнасці. Нельга не захапляцца індывідуалізаванай разнастайнасцю прыроднага свету, напрыклад: – *А можа, і ёсць Бог на свеце? Ну, колькі **птахаў розных** створана. Колькі **казюрак усялякіх**. Колькі траў і кветак. І кожны мае свой час цвіцення, свой час і колер. І ў птушак **розныя яечкі, розныя песні, гнёзды** будуюць кожная на свой лад...* (Л. Галубовіч). У экстэнсіональных кантэкстах рознасць і “усякасць” усведамляецца як ‘рознь’: ‘рознь (вражда) варожасць’ [2, т. 3, с. 261]. *Гаворкі тут усякія. Пра раскулачванне. **Розныя** варожыя галасы...* (І. Мележ).

Квантытатывая неакрэсленасць (сэнс “без разбору”) уласціва займенніку *ўсякі*, напрыклад: – *Пляцеш **усякае!** – чалавек падумае: і праўда* (І. Мележ); – *Адыдзі!.. – з нянавісцю прашаптаў стары. – Ты тут навучаў, малоў **усякае**, а там на нас нагаворваў... Паганец ты!* (Г.°Далідовіч).

Займеннік *ўсякі* звычайна ўступае ў сінтагматычную сувязь з назоўнікамі, якія абазначаюць непатрэбныя рэчы, напрыклад: *усякае смецце, усякае барахло, усякі хлам і інш.; Вокны былі забіты ўсякім рыззём* (Я. Колас).

Эмацыянальна-ацэначнае значэнне маюць намінацыі з займеннікам *ўсякі* ў склад якіх уваходзяць зборныя імёны, напрыклад: – *Не тых слухаеш! Табе **ўсякае кулацкае гадаўё** галаву ачмурыла, дык табе і зелено! – Я грубы з тымі, з кім трэба быць грубым. Са **ўсякай контррэвалюцыйнай сволаччу і спекулятыўнай нечысцю**... Мне даручана глядзець за **ўсякай нечысцю**, ахоўваць ад яе савецкую ўладу ў раёне* (І.°Мележ); – *Кармі **ўсякую нечысць** – бальшавікоў гарадскіх ды салдат, якіх на тое і сабралі, каб калі што якое – штык табе ўсадзіць!* (І. Мележ).

Нярэдка квантар усякі ўжываецца ў якасці азначэння з уласнымі імёнамі: – Будзе зямля добрая – будзе ўсё!.. Няхай пасмяюцца тады ўсялякія Карчы ды Ігнацікі!; – Героя з сябе – падумаеш герой! – строіць пачаў! Яму ўсякія Зарэцкія, Гартныя – дарагія таварышы (І. Мележ).

Нярэдка квантытаты ўсялякі ўжываецца ў маўленні разам з назоўнікамі ў форме множнага ліку. Гэтым дасягаецца ўзмоцненая квантытатыўная актуалізацыя і, адпаведна, большы прагматычны эфект, напрыклад: – **Буржуі ўсялякія ўзрадуюцца, што памёр таварыш Сталін** (Л. Галубовіч); – **Звярніце ўвагу, таварышы, як нахабна дзейнічаюць нацдэмы, розныя буржуазныя недабіткі. Усялякія прайдзісветы** ліпнуць, спасу няма (Г. Марчук).

Недыферэнцыраваны характар элементаў аднародных мностваў актуалізуецца ў маўленні пры дапамозе слоў розны, іншы, якім таксама ўласціва элімінацыя адчужальнай функцыя, напрыклад: – Ён [дакладчык] сказаў, што ворагі хочуць зацягнуць у свае сеці студэнтаў, што закідвае вудачкі ўсякая нечысць – **нацдэмы розныя, розныя Гартныя**. Вельмі можа быць такое. Як дакажаш праўду сваю? Харчовым, Башлыкову, **іншым Харчовым...** (І. Мележ).

Да ліку моўных квантараў адносяцца няпэўныя займеннікі. Яны суадносяцца з аб'ектам, невядомым і чужым для суб'екта маўлення, напрыклад: **От вярнуўся брат, радавацца трэба, а ей горка: чужы ён нейкі**, колкі і злосны (С. Грахоўскі); – **Танька... нейкая чужая** зрабілася... (І. °Кажадуб).

Ужыты ў адносінах да асобы, займеннік **нейкі** прыўносіць у выказванне значэнне яе сацыяльнай непаўнаважнасці і нікчэмнасці, напрыклад: – **І ты мяне, такога чалавека, на нейкага слесара!** (Савоська); **Бацька ў яго нейкая шышка на роўным месцы** (Л. Гаўрылкін); – **Той [Галвас] у нейкага абарванца выйграў у карты грошы** (К. Чорны).

“Нейкі” для суб'екта маўлення – гэта заўсёды “нейкі не такі, якім павінен быць”, напрыклад: **нейкі ненармальны, нейкі крывы, нейкі мудрагелісты і інш.**; **Ён [Валодзя] ў нас яшчэ змлада быў нейкі вывіхнуты** (М. Машара).

Дыскрэдытацыяй дыферэнцыяльных прымет суб'ектаў прыніжаецца іх сацыяльны статус. Напрыклад, сэнс ‘многа’ прысутнічае ў значэнні дзеяслова **навалачы**, які ўжываецца ў адным кантэксте з субстантываваным займеннікам **нейкі**, напрыклад: – **Навалакла сюды нейкіх поўную хату...** Раз сяброўкі, дык абавязкова прывесці жыць да бацькоў (А. Карпюк). Адчужальная функцыя займенніка **нейкі** дадаткова падтрымліваецца формамі множнага ліку назоўнікаў, да якіх ён дапасуецца, напрыклад: – **Мне сказалі, што ты бываеш у нейкіх Таміліных?** – спытаўся Марк (А. Асіпенка).

Займеннік ад'ектыўнага тыпу **які-небудзь** сінанімічны займенніку **нейкі**. Прагматычны змест займенніка **які-небудзь**, як і займенніка **нейкі**, грунтуецца на ўяўленні аб недыферэнцыраванасці аб'екта: **які-небудзь** ‘не варты ўвагі; нязначны, нікчэмны’ [1, т. 3, с 370], напрыклад: – **Машына – гэта ж вам не які-небудзь аблезлы конь** (А. Пальчэўскі). Аб'ект, адносна якога ўжываецца займеннік **які-небудзь**, не з'яўляецца абраным, а таму не выступае для суб'екта маўлення ў якасці прагматычна рэлевантнага аб'екта, з ім не лічацца, напрыклад: – **Аддадуць цябе за шляхцюка якога-небудзь, і не пабачымся** (С. Грахоўскі).

У прагматычнай функцыі займеннік **які-небудзь** часта выкарыстоўваецца ў рэдукаванай форме, напрыклад: – **От прыпруцца легіёнчыкі ці яшчэ якая**

навалач, – што тады... (С. Грахоўскі); Яны [супрацоўнікі] адзін за адным мільгаюць паўз дзверы, і хоць бы якая сволач прыпынілася і сказала: – А чаго табе тут нудзіцца, гайда са мною... (М. Кусянкоў).

Няпэўныя квантарныя займеннікі, выступаючы ў прагматычнай функцыі, здольны замяшчаць адзін аднаго. Іх аб'ядноўвае агульнае пэаратыўна-адчу-жальнае значэнне, якое развіваецца па асаблівых законах логікі ўспрымання “чужога” свету.

Падводзячы вынік агляду прыёмаў спасціжэння іменнай лексікі трэба адзначыць, што ў інстытуцыянальных дыскурсах шырока прадстаўлена стратэгія дэінстытуцыяналізацыі – спекулятыўнае выкарыстанне семантычных механізмаў мовы, накіраванае на дыскрэдытацыю іншых асоб і калектываў. Выкарыстаная стратэгія праяўляецца ў шэрагу прыёмаў, такіх як: генералізуючая сінгулярызацыя, зборная рэфэрэнцыя, неакрэсленая квантыфікацыя, плюралізацыя. Найбольш папулярным дыкурсійным прыёмам спасціжэння іменнай лексікі як сродка пранікнення ў характар беларуса з'яўляецца плюралізацыя ўласных імён.

Валентнасць уласнага імені звязана з яго функцыянальным прызначэннем – быць намінатыўным сродкам самаідэнтыфікацыі і сацыяльнай ідэнтыфікацыі асобы. У функцыі асабістага ідэнтыфікатара ўласнае імя эксплікуе ідэю быцця саматоеснай асобы, якая пазіцыяніруе сябе сярод такіх жа раўнапраўных асоб і сцвярджае ўласную вартасць у межах пэўнага соцыума. Наяўнасць у агентыва прагматычнага плана дазваляе яму быць сродкам уздзеяння і сацыяльнай рэгуляцыі паводзін асобы ў грамадстве. У грамадскай свядомасці існуе ўстаноўка, у адпаведнасці з якой асоба павінна паводзіць сябе адпаведна са сваёй сацыяльнай роляй і сваім імем. Свядомая свайго сацыяльнага статусу асоба бярэ на ўзбраенне грамадскія нарматыўныя стэрэатыпы і кіруецца імі ў сваіх адносінах з іншымі асобамі, патрабуючы ад іх зададзенага тыпу паводзін.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці тамах. – Мінск : “БелСЭ” імя П. Броўкі, 1977-1984. : Т. 1. – 1977. – 608 с.; Т. 2. – 1978. – 768 с.; Т. 3. – 1979. – 672 с.; Т. 4. – 1980. – 768 с.; Т. 5, кн. 1. – 1983. – 663 с.; Т. 5, кн. 2. – 1984. – 608 с.
2. Русско-белорусский словарь : в 3 т. : около 110000 слов / АН Беларуси, Ин-т языкознания им. Я. Коласа ; 5-е изд. испр. – Минск : БелЭн, 1993. : Т. 1. – 735 с.; Т. 2. – 800 с.; Т. 3. – 783 с.
3. Бондарко, А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – М. : Просвещение, 1978. – 175 с.
4. Ломтев, Т. П. Структура предложения в современном русском языке / Т. П. Ломтев. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 198 с.
5. Шанский, Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка / Н. М. Шанский [и др.] ; под ред. С. Г. Бархударова. – М. : Просвещение, 1971. – 542 с.
6. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
7. Пеньковский, А. Б. О семантической категории «чуждости» в русском языке / А. Б. Пеньковский // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1989. – С. 54 – 82.
8. Елисеева, А. Г., Селивестрова, А. Г. Семантические типы предикатов в английском языке / А. Г. Елисеева, О. Н. Селивестрова // Семантические типы предикатов / АН СССР Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1982. – С. 158 – 217.